

Ks. Piotr Śmigielski

SŁUŻEBNA ROLA SZTUKI KOŚCIELNEJ

Sobór Watykański II w *Konstytucji o Liturgii świętej* zwraca uwagę na sztukę kościelną jako jedną ze sztuk pięknych i jednocześnie szczególną formę sztuki religijnej. Ojcowie Soboru podkreślili służebną rolę sztuki kościelnej, która w swej istocie jest wynikiem naśladowania w dziełach ludzkich nieskończonego piękna Bożego¹.

Bezpośrednio poznawalnym przedmiotem sztuki staje się jej dzieło. Dzieje się to wtedy, kiedy je widzimy lub słyszymy, a więc gdy naocznie przeżywamy na przykład malarskie dzieło sztuki, albo gdy odbieramy słuchem utwór muzyczny wykonany na instrumentach bądź też słuchamy recytacji utworu poetyckiego. Owo pośrednie poznawanie wymaga m.in. usłyszenia słuchem wewnętrznym brzmień muzycznych lub brzmień słów danego utworu oraz przedstawienia sobie przedmiotów i zdarzeń, które w nich występują, a poniekąd także wyobrażenia i ujawnienia sobie wyglądu rozmaitych rzeczy i zjawisk, o których mówi dzieło².

W odniesieniu do sztuki kościelnej jest to bardzo istotne, gdyż jej substancja materialna łączy się nierozdzielnie z wartościami ducho-

¹ *Konstytucja o Liturgii świętej*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 1968 (122). Zob. *Instrukcja Najwyższej Kongregacji Świętego Oficjum do Ordynariuszów miejscowych o sztuce sakralnej*. Wrocław 1960 s. 198-200.

² S. SZUMAN. *O sztuce i wychowaniu estetycznym*. Warszawa 1975 s. 44.

wymi, jakie w sobie kryje i z transcendencją, ku której wytycza drogę³. Ponadto, jeśli jej dzieła będą ujmować w sobie prawdziwy zmysł religijny, a także wzbudzać wiarę i pobożność, barwami, liniami, dźwiękami i pieśniami wyrażać wyznawaną przez siebie prawdę oraz znajdować się w całkowitej harmonii z ostatecznym celem człowieka, wówczas dopomogą skutecznie w sprawowaniu misji Kościoła⁴.

A skoro rzecz tak się ujmuje, zasadny wydaje się być podział dzieł sztuki kościelnej na materialne i niematerialne⁵. Aby stały się one czytelne i w pełni zrozumiałe w kontekście kultury duchowej i umysłowej, należy widzieć je łącznie, nie deprecjonując znaczenia żadnego z nich⁶. I dlatego w tak ujętej kwestii, idąc za tokiem myślenia profesora Pruszyńskiego, warto postrzeć je nierozdzielnie.

Znawca ten twierdzi, że właśnie na nasz stosunek do przeszłości wywarły wpływ poglądy ukształtowane przez tzw. materializm

³ A. KULEZA. *Dyskusja z konferencji państwowych służb konserwatorskich i konserwatorów diecezjalnych*. W: *Zabytki sakralne wobec szczególnych zagrożeń. Materiały z konferencji państwowych służb konserwatorskich i konserwatorów diecezjalnych*. Warszawa 2000 s. 52-53.

⁴ Por. KL 127: PIUS XII. *Musicae sacrae disciplina*. Wrocław 1957 s. 262.

⁵ Zob. J. PRUSZYŃSKI. *Dziedzictwo Kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*. T. I. Zakamycze 2001 s. 48-55. Autor zmierzając do ukazania idei ochrony dziedzictwa kultury powołuje się na średniowiecznego filozofa hiszpańskiego Rajmunda Lullusa, za którym przyjmuje tezę iż *konserwując formę obiektu, chroni się jego ducha*. Scala zatem wartości duchowe i materialne, podkreślając przy tym pogląd Józefa Muczkowskiego, wedle którego zabytki stanowią dorobek duchowy, są dowodami narodowej kultury, służą oświacie i rozwojowi intelektualnemu, są źródłem dumy i identyfikacji z przeszłymi pokoleniami i wspólnoty z obecnymi, to równie ważne jak zabytki nieruchome i ruchome są czynniki takie jak historia, tradycje, wierzenia, obyczaj, zwyczaje czy język. Pruszyński twierdzi, że lekceważenie wielowiekowych tradycji zuboża nas cywilizacyjnie, ignorowanie obyczajowości deprawuje moralnie, a ubóstwo języka sprzyja obniżeniu poziomu intelektu, zaś bez znajomości historii jej zabytki stają się martwymi przedmiotami. Pozbawione kontekstu historycznego i społecznego przestają pobudzać refleksję nad przeszłością, a odarcie narodu z historii, dodaje autor, pozbawia go przyszłości. Pruszyński twierdzi bardzo jasno o konieczności łącznego ujmowania przedmiotów materialnych i towarzyszących im zjawisk kulturalnych, społecznych i prawnych. Potwierdza fakt, że historycy kultury od dawna badają fenomen zwany życiem codziennym w przeszłości w jego wszelkich przejawach, od wzorców moralnych i obyczajowych po warunki życia. Postrzega tu zarówno obyczaj i etykietę, symbole narodowe i religijne, wierzenia i formy ich wyrażania, jak zwyczaje ludowe, chrzcielne, ślubne, pogrzebowe, rolnicze, ubiory, po przyzwyczajenia, przesady, zabobony i uprzedzenia. Autor widzi tylko łączne postrzeganie takich przedmiotów i zjawisk, ponieważ to ono pozwoli na wyodrębnienie spraw, które według niego wydają się godne zachowania. *Tamże*. s. 48-49.

⁶ *Tamże*. s. 49.

historyczny, a przewaga materii stała się przyczyną sprowadzenia przedmiotu do dóbr materialnych, określanych często mianem kultury materialnej⁷. I w związku z tym, przedstawiając podział kościelnej sztuki „materialnej”, warto dokonać przeglądu wybranych kanonów, jak i komentarzy do *Kodeksu Prawa Kanonicznego* z 1983 r. Pozwoli to utwierdzić się, że zawarte tam sugestie klasyfikacyjne układają się zgodnie z *Instrukcją Najwyższej Kongregacji Świętego Oficjum o sztuce sakralnej z 1952 roku*, która zawiera w sobie zasadniczą wykładnię kościelną na temat architektury sakralnej i sztuki figuralnej. Najogólniej więc można podzielić materialne dzieła sztuki kościelnej na budowle oraz ich wyposażenie⁸.

Kan. 1214 KPK rozpoczyna podział budowli sakralnych od wyjaśnienia definicji „kościół”, zaliczając go do najważniejszych miejsc świętych. Biorąc pod uwagę definicję rzeczową, *kościół* (od łac. *Castellum – zamek*) to *budowla święta, przeznaczona dla kultu Bożego, do której wierni mają prawo wstępu w celu wykonywania w niej kultu, zwłaszcza publicznego*⁹. Mając na uwadze kryterium godności, ks. prof. Szafrowski w komentarzu do KPK, podobnie jak ks. prof. F. Bączkowicz¹⁰ w komentarzu do CIC (*Kodeks Prawa Kanonicznego*) z 1917 r., dokonują podziału kościołów na bazyliki – większe i mniejsze, kościoły katedralne, tzw. zbliżone do katedralnych, opackie, kolegiackie, parafialne, filialne, rektoralne, konwentualne i pozostałe niemające specjalnych określeń.

⁷ PRUSZYŃSKI. *Dziedzictwo Kultury*. s. 49.

⁸ Por. E. SZAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. Warszawa 1982 s. 13 i 24; *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań 1984 kan. 1214 i 1219. Zob. *Instrukcja Najwyższej Kongregacji*. s. 200-201.

⁹ Omawiając *Miejsca i czasy święte* ks. prof. E. Szafrowski w komentarzu do prawa kanonicznego tłumaczy, że kościół to budowla, a zatem coś stałego związanego z ziemią. Dość obrazowo przedstawia to zagadnienie mówiąc, że nie można nazwać kościołem np. wozu krytego bądź okrętu, choćby były niewątpliwymi miejscami kultu. Przeznaczenie do kultu Bożego to cecha kościoła, która według autora oznacza całkowite wyjęcie spod użytku świeckiego, a dokonuje się to oddanie Bogu przez konsekrację lub uroczyste poświęcenie. Kolejną cechą, która sprawia, że budynek jest kościołem jest jego służba wszystkim wiernym. Autor tym terminem obejmuje także zakryście, wieże kościelne oraz pomieszczenia nad i pod kościołem. SZAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 31-32. Zob. *Castellum*. W: *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Poznań 1958 s. 94.

¹⁰ Ks. F. Bączkowicz CM 1877-1923, teolog, kanonista, autor dzieł m.in. *Stypendia mszalne, Komentarz prawno-historyczny do dekretu Ut debita*, wysłanego przez Świętą Kongregację Soboru 11 V 1914, opracował pierwszy polski podręcznik *Prawo Kanoniczne (Kr 1923-24)*. Zob. biogram F. Bączkowicza W: *Encyklopedia katolicka*. T. II. Red. F. Gryglewicz [i in.]. Lublin 1976 kol. 155.

Kodeks z 1983 r. poświęca osobny tytuł kaplicom. Kan. 1223 przez kaplicę rozumie: „miejsce przeznaczone, za zezwoleniem ordynariusza, do sprawowania kultu Bożego, dla pożytku jakiejś wspólnoty lub grupy wiernych, którzy się w nim zbierają, do którego za zgodą kompetentnego przełożonego mogą przychodzić także inni wierni”¹¹.

Każdy więc obiekt służący celom kultu religijnego potrzebuje dóbr materialnych. Ks. Szafrowski podnosi tę kwestię w komentarzu do KPK, zaznaczając, że przejęte z CIC przepisy kodeksowe ukazują różne rodzaje uposażenia kościoła. Chodzi zatem o tradycyjne dobra doczesne¹², których podmiotem posiadania jest sam kościół (*fabrica ecclesiae*). Komentator powołuje się także na *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, które omawia dość szczegółowo układ i wyposażenie kościoła w aspekcie sprawowania Eucharystii¹³. W tym kontekście

¹¹ KPK kan. 1223. Pojęcie kaplicy rozwija ks. Szafrowski. Dawniej nazywana *oratorium*, *capella*, stąd polska nazwa *kaplica*. Podobnie jak kościoły zaliczane do architektury, stanowią miejsca święte przeznaczone do sprawowania w nich kultu Bożego. Ks. Szafrowski chcąc uwydatnić pojęcie kaplicy, odwołuje się do „negatywnego” określenia tej budowli, która z założenia służy dla publicznego kultu, jednak nie wszystkich wiernych. Idzie dalej w kierunku definicji ks. Bączkowicza, który jasno precyzuje różnicę pomiędzy kościołem a kaplicą. Polega ona według niego, co także i podkreśla Szafrowski, na tym, że kościół służy w pierwszym rzędzie ogółowi wiernych, zaś kaplica jest przeznaczona głównie dla pewnych tylko osób, rodzin lub społeczności. Sugerując się takim przeznaczeniem stare i nowe prawo kanoniczne rozróżnia kaplice publiczne, półpubliczne i prywatne. Zob. SZAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 41-42; *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* (dalej skrót: WMR). Poznań 1986 rozdz. V i VI; BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 538-539 i 452.

¹² Dobrom doczesnym kościoła prawodawca poświęca osobną księgę obejmującą kanony 1254-1310 KPK.

¹³ *Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów z 25 maja 1967 r. O kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*. W: *Eucharystia w wypowiedziach Papieży i innych dokumentach Stolicy Apostolskiej XX w.* Londyn 1987 s. 137-167. Już we wstępie dowiedzieć się można o misterium Eucharystii jako prawdziwym ośrodkiem świętej liturgii, a nawet całego życia chrześcijańskiego. Dokument ten chcąc podkreślić doniosłość Eucharystii, powołuje się m.in. na *Konstytucję o Liturgii* Soboru Watykańskiego II, w której wyłożono ścisły związek zachodzący pomiędzy Eucharystią a tajemnicą Kościoła. Wspomniana *Instrukcja* cytuje także *Konstytucję duszpasterską o Kościele* podnoszącą doniosłość tajemnicy eucharystycznej w życiu wiernych oraz jej moc oświeclania sensu działalności ludzkiej i całej natury stworzonej. Dokument dodaje, że drogę do tych wypowiedzi przygotował Pius XII poprzez encyklikę *Mediator Dei*, zaś Paweł VI przypomniał w encyklice *Mysterium Fidei* znaczenie niektórych części nauki o Eucharystii, a zwłaszcza o rzeczywistej obecności Chrystusa i kulcie należnym temu Sakramentowi poza Mszą św. *Tamże*. s. 137-138.

można przeprowadzić konkretną klasyfikację dóbr kościelnych, przy czym warto uwzględnić także ich rozróżnienie według Bączkowicza. Znaczący ten mówi o tzw. rzeczach zmysłowych, materialnych – *bona corporalia*, które mogą być ruchome lub nieruchome – *bona mobilia* v. *immobilia*, zamienne – *bona fungibilia*, a także niezamienne – *bona infungibilia*; zużywalne – *bona primo usu consumptibilia* i nieużywalne – *bona non consumptibilia*; główne i podrzędne – *res principales et accessoriae*; wreszcie rzeczy święte – *res sacrae* i rzeczy kosztowne – *res pretiosae*, wśród których uwzględnione są te, które zostały przeznaczone na wyłączność kultu religijnego, a w końcu te, które służą do wykonywania tego kultu, czyli tzw. sprzęty kościelne¹⁴.

Tak więc materialne dzieła sztuki kościelnej, stanowiące wyposażenie kościoła¹⁵, zawierać się będą zawsze w wyżej przedstawionym rozróżnieniu, zaś patrząc na sztukę kościelną od strony jej roli służebnej, uzasadniony jest podział wyposażenia kościoła według potrzeb liturgicznych zgromadzenia eucharystycznego.

Przeprowadzony on został w sposób bardzo czytelny, w oparciu o KPK, w rozdziale piątym i szóstym *Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*, a sztuka kościelna przedstawiona została pod kątem funkcji i różnych czynności w poszczególnych częściach akcji liturgicznej.

W wyodrębnionym z wnętrza kościoła prezbiterium powinien zatem znajdować się ołtarz, stały lub przenośny, dawniej *altare immobile seu fixum vel altare mobile seu portatile*. Do jego wyposażenia zaliczyć trzeba krucyfiksy i lichtarze. Aby uwydatnić funkcję przewodniczącego zgromadzenia należy uwzględnić siedzenia dla kapłana

¹⁴ Zob. SZTAFFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 41-42; WMR rozdz. V art. 253-257; BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 538-539 i 452.

¹⁵ SZTAFFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 41-43. Autor opierając się na kan. 1254-1258 KPK, omawia szczegółowo materialne wyposażenie świątyni. Tym terminem określa idąc za dawnym nazewnictwem prawnym kościoła, te dobra materialne, które są potrzebne dla sprawowania kultu Bożego, oraz do budowy jak i jego utrzymania. Kan. 1254 KPK mówi wyraźnie o tym, że *Kościół katolicki na podstawie prawa wrodzonego niezależnie od władzy świeckiej, może dobra doczesne nabywać, posiadać, zarządzać i alienować, dla osiągnięcia własnych sobie celów*. Sztaffrowski mówi w związku z tym, o kilku rodzajach wyposażenia kościoła. Na pierwszym miejscu wylicza tradycyjne dobra, głównie nieruchome, jak grunty, domy, lasy, następnie mówi o świadczeniach różnych osób na rzecz Kościoła, podkreśla wagę dobrowolnych ofiar wiernych, mówi też o pewnych dochodach pobieranych przy okazji rozmaitych posług duszpasterskich. *Tamże*. s. 42-43.

i ministrantów, czyli miejsca przewodniczenia. W liturgii mszalnej potrzebna jest ambona, jako miejsce głoszenia słowa Bożego oraz miejsca przeznaczone dla wiernych – ławki lub krzesła. Na szczególną uwagę zasługuje przechowywanie Najświętszego Sakramentu. Tym miejscem w świątyni jest tabernakulum, z którego m.in. rozdaje się wiernym Komunię św. Z tą czynnością związana jest często balustrada komunijna, o której jednak dokument nie wspomina. Zgodnie ze starą tradycją Kościoła, w oddawaniu czci świętym i rozbudzaniu pobożności całej wspólnoty wiernych pomagają obrazy, figury i relikwiarze, a także pełniące funkcję użytkową witraże. Pogłębianiu duchowości służą również różne elementy zdobnicze, odpowiadające godności miejsca świętego. Wśród sprzętów liturgicznych szczególne miejsce zajmują naczynia święte – głównie kielich i patena, ale również puszka i monstrancja, a także szaty liturgiczne, takie jak: alba przepasana paskiem, ornat ze stułą, dalmatyka, kapa, welon oraz inne rzeczy przeznaczone do użytku kościelnego¹⁶. Na odrębne omówienie zasługuje także miejsce zespołu śpiewaczego i organów oraz samych instrumentów muzycznych¹⁷.

KPK dokonując wyżej przedstawionego podziału sztuki kościelnej, podkreśla ponadto w sposób szczególny cmentarze¹⁸, prawo Kościoła do ich posiadania oraz ich urządzenie i utrzymanie. Z tą problematyką

¹⁶ Choć WMR nie wylicza szczegółowo tych precjozów, to warto dodać za ks. Pasierbem, że są to: konfesjonały, dzwony (którym szczególną uwagę poświęca Szafrowski w cytowanym już komentarzu), zegary, kropielnice, naczynia na oleje, służące praktycznie żyrandole, kinkiety, świeczniki, kandelabry, wieczne lampki, zaś bezpośrednio do liturgii dzwonki, gongi, kadzielnice, tacki, cyboria, obrusy ołtarzowe – *vella transparentia, antependia – palium altaris*, welony, kielichowe, korporały, humerały, palki, ręczniczki, puryfikatory, a więc cała bielizna ołtarzowa, jak i nie stosowane obecnie konopea bądź manipularze. Por. SZAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 184-186; BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 371, 442-447, 452-453. Zob. PASIERB. *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*. s. 89-115; WMR rozdz. V i VII art. 253-312; KPK kan. 1235-1239, 1269-1270.

¹⁷ WMR rozdz. V art. 274.

¹⁸ KPK kan. 1240-1243. Pod pojęciem *cmentarza (coementorium)* w znaczeniu szerszym rozumie się jakiegokolwiek miejsce prawnie przeznaczone na chowanie zwłok zmarłych, zaś w znaczeniu ścisłym, kościelnym, miejsce święte przeznaczone przez poświęcenie według przepisów liturgicznych na chowanie zwłok zmarłych – *fidelium defunctorum* (CIC can. 1254). Zob. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 378. Podobną definicję cmentarza podaje E. Szafrowski w cytowanym komentarzu, dokonując w nim podziału pod względem przeznaczenia na: parafialne, wspólne, zakonne i specjalne. Ze względu na władzę, przez którą zostały założone i której podlegają, ks. Bączkowiec rozróżnia tzw. kościelne i świeckie (miejskie, gminne). A skoro tak rzecz

łączyć się będą zawsze figury i krzyże przydrożne, kapliczki oraz to, co stanowi ślad kultu religijnego pozostawionego przez człowieka¹⁹.

Po przeanalizowaniu służebnej funkcji sztuki kościelnej w aspekcie liturgicznym w niniejszym opracowaniu przybliżymy w tym właśnie wymiarze najistotniejsze elementy tej sztuki przeznaczone do kultu Bożego.

Jednym z najważniejszych miejsc świętych jest wspomniana już budowla, zwana kościołem. Sztafrowski analizując kan. 1214-1234 KPK, uwypukla jego najistotniejsze cechy, a więc „przeznaczenie dla kultu Bożego”, czyli całkowite wyjęcie spod użytku świeckiego, dokonujące się ostatecznie przez konsekrację lub uroczyste poświęcenie. Ta charakterystyczna kościołowi jako budowli świętej cecha jest wspólna dla niego oraz różnych kaplic i sanktuariów. Drugą jest służba wiernym. Ponieważ takie miejsca są budowlami – widzialnymi miejscami, w których zbiera się wspólnota chrześcijańska – stanowią więc dzięki sztuce szczególny znak Kościoła pielgrzymującego na ziemi oraz obraz Kościoła niebieskiego. Dla uogólnienia podziałowego warto przyjąć za prof. B. Roubą pojęcie świątyni, która według niej jest skarbem i skarbnicą zarazem, gdyż jest darem odziedziczonym po naszych przodkach²⁰.

Przechodząc do omówienia wnętrza świątyni, trzeba ukazać najistotniejsze jej miejsce pod względem liturgicznym. Jest nim oczywiście prezbiterium. Szczególny jego wymiar stanowi już odróżnienie

się ma, można powiedzieć, że pierwszy podział cmentarzy ze względu na osoby dla grzebania, których są z założenia swego przeznaczone, mieści się w rozróżnieniu dawnego prawodawstwa kościelnego. Por. SZTAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 110; BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 378.

¹⁹ Zob. KPK kan. 1240-1243; SZTAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 186.

²⁰ SZTAFROWSKI. *Miejsca i czasy święte*. s. 31-32; KPK kan. 1214-1234. Dlatego też z biegiem wieków zaczął się tworzyć wspaniały skarbiec sztuki, w którym zachowały się przeróżne formy artystyczne każdej epoki, uporządkowane za pomocą pojęcia stylu, który stanowi całokształt cech charakterystycznych typowych dla danego dzieła. Doszło do tego, ponieważ „Kościół żadnego stylu nie uważał jakby za swój własny, lecz stosownie do charakteru i warunków narodów oraz potrzeb różnych obrządków dopuszczał formy artystyczne każdej epoki” (KL 123), a co więcej nie tylko usiłował zachować dzieła i skarby sztuki przekazane przez wieki poprzednie, zaś gdy zachodziła konieczność, dostosowywał je do nowych potrzeb, zabiegając o wprowadzenie nowych dzieł, zgadzających się z duchem następujących po sobie epok. Zob. też ROUBA. *Pielęgnacja świątyni*. Toruń 2000 s. 11; *Styl, styl architektoniczny*. W: *Popularna Encyklopedia Powszechna*. T. XVIII s. 147; KL 123; WMR rozdz. V art. 253-254.

od nawy przez lekkie podwyższenie albo przez specjalną strukturę i ozdobę. To wydzielenie z całego wnętrza służy, rzecz jasna, do swobodnego sprawowania świętych obrzędów, dla których niezbędny staje się ołtarz, ambona, sedilia i tabernakulum. Warto nadmienić, że dzięki sztuce święta budowla jest obrazem zebranego zgromadzenia i służy odpowiednio dla zajęcia miejsca przez wszystkich i wypełnienia przez każdego właściwej mu funkcji. Zatem kapłan i jego asysta podczas Liturgii usytuowani są w prezbiterium, czyli w tej części świątyni, która ukazuje ich hierarchiczną posługę, przez którą każdy, zależnie od przydzielonej mu funkcji, przewodniczy modlitwie, głosi słowo Boże lub usługuje przy ołtarzu. To wszystko wskazuje na hierarchiczność i różność posług, a jednocześnie sprawia wewnętrzną i ścisłą łączność całego zgromadzenia, zaś wygląd i piękno miejsca oraz wszelkich sprzętów, poprzez mowę sztuki, pogłębia pobożność i wskazuje na świętość sprawowanych tajemnic²¹.

Świątynię buduje się przede wszystkim pod kątem sprawowania w niej Mszy św., ołtarz jest więc sercem całej budowli i punktem wyjścia w planowaniu architektury kościoła. Jest on przede wszystkim stołem ofiarnym i miejscem obecności Chrystusa, a także tronem wystawienia, co jest wystarczającym powodem do tego, aby był najbardziej widocznym i eksponowanym elementem wnętrza świątynnego.

Ks. Cynka chcąc przybliżyć wskazania kościelne dotyczące prezbiterium, tabernakulum i naczyń świętych, wylicza za *Institutio Generalis*²² jedenaście punktów odnośnie ołtarza. KPK w kan. 1235-1239 daje szczegółowe wskazania co do jego budowy. Podobne zawarte są również we *Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego*. Warto wobec tego przybliżyć najważniejsze z nich. Otóż ołtarz, na którym uobecnia się Ofiara Krzyża pod sakramentalnymi znakami, w dużej mierze dzięki sztuce jest również stołem Pańskim i centrum dziękczynienia, jakie dokonuje się poprzez Eucharystię. Winno się to dokonywać właśnie na ołtarzu, ustawionym tak, by można było na nim

²¹ M. CYNKA. *Przepisy Kościoła dotyczące prezbiterium, tabernakulum i naczyń świętych*. W: *II Krajowy Kongres Eucharystyczny. Pomoce teologiczno-duszpasterskie dla parafii*. Red. S. Napierała. Poznań 1987 s. 285-288.

²² Dokument *Institutio Generalis Missalis Romani* zatwierdzony przez Papieża Pawła VI 3 kwietnia 1969 r. zawiera wszystkie wydane wcześniej rozporządzenia Kościoła odnoszące się do układu i wyposażenia kościoła do sprawowania świętej Eucharystii. Mówi o tym M. Cynka w cytowanym artykule na s. 186-287, gdzie daje wykaz ośmiu dokumentów, które ukazały się w 20 lat od zakończenia Soboru Watykańskiego II.

odprawiać „twarzą do wiernych”²³. Zgodnie z tradycją Kościoła, jak również z symboliką, mensa ołtarza stałego wykonana jest na ogół z kamienia naturalnego, całość zaś z materiału szlachetnego i trwałego. Z pożytkiem zachowywany jest zwyczaj umieszczania w nim relikwii świętych. Jego kształt, rozmiar i ozdoby odpowiadają strukturze ołtarza. Do każdej czynności liturgicznej, czy to dla wyrażania szacunku, czy podkreślenia bardziej uroczystego charakteru nabożeństwa, wymagane są świeczniki oraz krzyż. Stanowią one nierozłączną całość z ołtarzem. W idealnie pomyślanym domu Bożym, jak cytuje dalej M. Cynka za *Institutio Generalis*, ołtarz jest zaplanowany jako serce całej budowli. Jego wyeksponowanie osiąga się zatem poprzez:

- wyodrębnienie i proporcjonalnie podwyższone stanowisko,
- możliwość swobodnego obejścia ołtarza wokoło,
- starannie dobrany materiał (szlachetny),
- odpowiednią dla domu Bożego monumentalność ołtarza,
- umieszczenie go w punkcie najjaśniejszym (przy braku światła dziennego odpowiednie oświetlenie punktowe)²⁴.

Aby spełniał jak najlepiej swoją funkcję, ustalone zostały odpowiednie jego wymiary. Forma bywa różna. Często przypomina swoim kształtem sarkofag, jako grób męczennika, albo stół lub kamień ofiarny, bo od tych symboli się wywodzi. Pod względem plastycznym

²³ Z *Wprowadzenia do Konstytucji o Liturgii świętej* dowiedzieć się można, że przed Soborem Watykańskim II utożsamiano liturgię z zewnętrzną stroną kultu i stawiano na równi z systemem praw i przepisów dotyczących sprawowania świętych obrzędów, co powodowało również, że były one mało zrozumiałe. Te błędne ujęcia korygował już Pius XII w encyklice *Mediator Dei*, twierdząc, że to właśnie liturgia obejmuje całkowity kult publiczny Mistycznego Ciała Jezusa Chrystusa. W samej zatem konstytucji zauważa się zatroskanie Kościoła o to, aby podczas misterium wiary tę tajemnicę dobrze zrozumieli chrześcijanie, uczestnicząc w niej świadomie, pobożnie i czynnie. Służy temu między innymi szlachetna prostota obrzędów, urozmaicone i lepiej dobrane czytania z Pisma św., konieczne pouczenia liturgiczne (tzw. komentarze), możliwość użycia języków ojczystych z pełnym zachowaniem języka łacińskiego, dopuszczanie uprawnionych różnic regionalnych i narodowościowych wreszcie, co podkreśla już jasno *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, ustawienie ołtarza w takim miejscu, aby łatwo można było go obchodzić dookoła i odprawiać przy nim w stronę ludu, co sprawi, zwrócenie nań uwagi całego zgromadzenia wiernych. por. CZERWIK. *Wprowadzenie do Konstytucji o Liturgii świętej*. W: Sobór Watykański II. s. 30; KL 33, 36 nn; WMR rozdz. V art. 261 nn.

²⁴ CYNKA. *Przepisy Kościoła*. s. 288-291; WMR rozdz. V art. 259-270; KPK kan. 1235-1239.

kształt bywa różny, lecz zawsze poważny i monumentalny z dopuszczoną formą rzeźbiarską, nigdy niespokojną czy ekscentryczną²⁵.

Większość tych przepisów pokrywa się z poprzednim prawodawstwem kościelnym, o czym warto wspomnieć ze względu na problematykę współlistnienia dawnych, jak i obecnie stosowanych w liturgii ołtarzy. Analizując w CIC twierdzenia zawarte w kan. 1197-1202, przyjmuje się w nowym prawodawstwie za składowe ołtarza obie jego części. Jest to *mensa* – górna płyta i *stipes basis* – dolna podstawa, które po złączeniu stanowią używane w obecnej liturgii ołtarze tzw. *versus populum*²⁶.

Ołtarze, których nie używa się dziś w odprawianiu Mszy św., określane popularnie jako „główne” tudzież „boczne”, dawniej zajmowały w świątyni naczelne miejsca²⁷. Dlatego też, uzasadnionym w tym momencie będzie przytoczenie *Instrukcji Kongregacji Obrzędów o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*, która w sposób wyraźny nakazuje ostrożność, żeby przy urządzaniu kościołów nie zaprzepaścić skarbów sztuki sakralnej²⁸.

W związku ze zmianami, jakie zaszły w sprawowaniu świętych obrzędów, dokumenty kościelne zezwalają dziś na różne usytuowanie miejsca przechowywania postaci eucharystycznych²⁹. Mając na uwadze wskazania zawarte we wspomnianej już *Instrukcji Kongregacji*

²⁵ Zob. CYNKA. *Przepisy Kościoła*. s. 290-291.

²⁶ Por. CIC can. 1197-1202; KPK kan. 1235-1239.

²⁷ Zob. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 371-372. Autor podręcznika dla duchowieństwa rozpatrując szereg zagadnień dotyczących ołtarza, omawia can. 1201 CIC, w którym jest mowa o tytule, czyli wezwaniu ołtarza. Z tym wiąże się kwestia umieszczania za nim odpowiedniej nastawy. Dawne prawo kanoniczne nakazywało, żeby każdy ołtarz, przynajmniej stały, miał własny tytuł, taki jak wezwanie kościoła. Nie wolno go było zmieniać bez pozwolenia Stolicy Apostolskiej, zostawał ustanawiany przy konsekracji ołtarza. Kilka ołtarzy w jednym i tym samym kościele nie mogło mieć tego samego wezwania. Choć umieszczenie obrazu lub rzeźby, przedstawiającej wezwanie ołtarza, nie było przepisane, to nie mniej jednak przy zakładaniu ich należało uwzględnić konkretne przedstawienia związane z tytułem. Dozwolone było ustawianie jeszcze innych obrazów, tak jednak, aby nie zakrywały obrazu tytułu, który zawsze miał być na pierwszym miejscu. Z przytoczonego tekstu jasno wynika pojęcie *retabulum*, czyli nadstawy ołtarzowej, oraz jego miejsce i funkcja. *Tamże*. s. 375-376.

²⁸ *Instrukcja Kongregacji Obrzędów o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej* z dnia 25 maja 1967 r. Wrocław 1967 s. 245-246.

²⁹ Wspomniana *Instrukcja o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*, powołując się na *Instrukcję Inter Oecumenici* z 26 września 1964 r., nakazuje przechowywanie Postaci

o *Kulcie Tajemnicy Eucharystii* z dnia 25 maja 1967 r., należy pozostawić również, o ile tylko istnieją, dodatkowe tabernakula i oczywiście ołtarze boczne, jako miejsca wyjątkowego kultu osobistego w obecnym czasie, tym bardziej, że WMR mówi wyraźnie o wizerunkach świętych, umieszczanych w świątyni dla rozbudzania pobożności całej wspólnoty³⁰, będących także częstokroć przedmiotem szczególnej czci wiernych.

Podobne rozwiązanie sugeruje S. Grabska, omawiając problemy powstałe w wyniku zmian liturgicznych wprowadzonych przez Sobór Watykański II. Autorka *Sztuki sakralnej w świetle zmian liturgicznych wprowadzonych przez Sobór Watykański II* trafnie zauważa, że dawny zabytkowy ołtarz, służący obecnie do przechowywania Najświętszego Sakramentu, stanowi zarazem tło dla całej akcji liturgicznej³¹.

Z czynnościami w niej wykonywanymi łączy się również zagadnienie związane z rzeczami potrzebnymi do odprawiania Mszy św. WMR poświęca im osobny rozdział. Poruszmy przynajmniej ogólnie tę problematykę w aspekcie sztuki, którą w tym dokumencie dopuszcza Kościół dla każdego kraju i w odpowiednim ujęciu, zgodnym z duchem i tradycją poszczególnych narodów, uwzględniając przede

Eucharystycznej w tabernakulum trwałym i nienaruszalnym, umieszczonym na środku ołtarza wielkiego lub bocznego, przy tym okazałego, albo w poszczególnych wypadkach w innej części kościoła, co jednak powinno być zatwierdzone przez miejscowego Ordynariusza. *Tamże*. s. 158.

³⁰ WMR rozdz. V art. 278.

³¹ Zob. S. GRABSKA. *Sztuka sakralna w świetle zmian liturgicznych wprowadzonych przez Sobór Watykański II. Uwagi dla praktyków*. W: *Sacrum i sztuka*. Oprac. N. Cieślińska. Kraków 1989 s. 106-107. Reforma liturgiczna wprowadziła Mszę św. koncelebrowaną, która zastąpiła dawny obyczaj równoczesnego odprawiania kilku Mszy św. przy bocznych ołtarzach, w czasie gdy przy głównym odprawiała się ta najbardziej uroczysta. Mówi o tym S. Grabska w kontekście zmian liturgicznych, przez które w nowej architekturze nie mają już one miejsca, gdyż jeden Kościół, jako jedna wspólnota sprawuje jedną Mszę św. dookoła jednego ołtarza. Pozostaje jednak otwarty problem kultu świętych i umieszczania obrazów czy rzeźb będących jego wyrazem. Autorka dostrzega w świątyni obecność aniołów i świętych w dwojaki sposób – jako element dekoracyjny i w postaci obrazów kultowych. Mówi, że w tradycji Kościoła zachodniego wystrój malarski i rzeźbiarski wnętrza zarówno towarzyszył liturgii przez przedstawiane postacie, jak i pełnił rolę *Biblia pauperum*. Postacie towarzyszące liturgii są zatem symboliczne. Umieszczone w ramach dekoracji ścian, ołtarza czy np. w witrażu asystują świętym obrzędowi, przypominając swą obecnością istnienie świętych obcowania. Obrazy tzw. opowiadające wspomagają treści liturgii motywami do medytacji, zaś kultowe skupiają na sobie modlitewną uwagę wiernych. *Tamże*. s. 108-109.

wszystkim ich przeznaczenie użytkowe³². Ponieważ zostały one wyszczególnione już wcześniej, warto wspomnieć jeszcze tylko o ich celu liturgicznym. Z tym zaś łączy się odpowiednia forma i materiał, z którego są wykonane. Ogólnie ujmując, są to sprzęty liturgiczne, naczynia i szaty. W przypadku tych ostatnich ważną rolę odgrywa kolor, gdyż uzewnętrznia charakter sprawowanych misterii wiary, a także ideę rozwoju życia chrześcijańskiego w ciągu roku liturgicznego³³. W praktyce stosuje się różne ich kształty, co także warto zauważyć³⁴.

Podobnie jak w przypadku ołtarza, należy poruszyć również problematykę, jaką stanowi dziś ambona. Jej służebna rola wobec liturgii nie uległa zmianie, a nawet została uwypuklona³⁵. Pozostaje nadal ołtarzem Bożego Słowa, a ponieważ powinna być ściśle związana z ołtarzem mszalnym, to i znaczenie sztuki kościelnej jest tu podobne. Choć wskazania liturgiczne sugerują usytuowanie jej obok ołtarza, co rzecz jasna wiąże się często z utworzeniem nowej kazalnicy, to mimo wszystko godną praktyką wydaje się korzystanie z ambon uświęconych tradycją, co dodatkowo urozmaica całość akcji liturgicznej³⁶.

³² Por. WMR rozdz. VI art. 287-288; CYNKA. *Przepisy Kościoła*. s. 295-296.

³³ WMR rozdz. VI art. 287-310.

³⁴ Na szczególną uwagę zasługują kapy i ornaty tzw. kroju „rzymskiego” i „gotyckiego”. F. Bączkiewicz analizując dawne przepisy kanoniczne, nie tylko wyszczególnia wszystkie te szaty, ale nawet zwraca uwagę, co do właściwego materiału, z jakiego musiały być wykonane. *Konstytucja o Liturgii Vaticanum II*, tę kwestię przekazuje władzy konferencji biskupów, które przy doborze materiału i kształtu sprzętów oraz szat kościelnych winny kierować się potrzebami i zwyczajami miejscowymi, właściwymi danemu terytorium. W dawnym prawodawstwie kościelnym, o czym pisze Bączkiewicz, na używanie ornatów w stylu „gotyckim” musiało być wydane zezwolenie ordynariusza miejscowego. Zob. BĄCZKOWICZ. *Prawo kanoniczne*. s. 453; PASIERB. *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*. s. 99-100; KL 14 i 128.

³⁵ S. Grabska podsumowując wskazówki praktyczne soboru w tej materii, podkreśla równorzędność dwu części Mszy św. – Liturgii Słowa i Liturgii Eucharystii. Przed soborem część pierwsza była traktowana jako mniej ważna. Obecnie, w założeniach *Vaticanum Secundum*, Chrystus rozdawany jest nie tylko na stole eucharystycznym, ale i na stole Słowa. Toteż sprawą ważną jest odpowiednie usytuowanie obok ołtarza ambony do czytania, dostępnej tak dla księdza, jak i lektorów. Centralnym punktem pozostaje oczywiście ołtarz, lecz godność Słowa Bożego wymaga, by w kościele było ono głoszone z miejsca, na którym spontanicznie skupia się uwaga wiernych wówczas, gdy jest do nich kierowane. Soborowa *Konstytucja o Liturgii świętej* w rozdziale II, wyraźnie mówi, że dwie części, z których w pewnym stopniu składa się Msza św., mianowicie Liturgia Słowa i Liturgia Eucharystii, tak ściśle wiążą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu. Por. GRABSKA. *Sztuka sakralna*. s. 106; WMR rozdz. V art. 272; zob. KL 56.

³⁶ Studiując teologię w Metropolitalnym Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu w latach 1990-1996, jako klerycy uczestniczyliśmy w Mszach św. z wier-

S. Grabska cytując tezy soborowe, łączy ich zaakcentowanie skierowane w stronę Komunii św., jako dopełnienie uczestnictwa w liturgii. Z tą czynnością wiąże się sposób przyjmowania Ciała Pańskiego. I chyba słusznie twierdzi, że złym wynikiem reformy liturgicznej była niejednokrotna likwidacja balustrady komunijnej, której funkcja w wypadku utrzymania zwyczaju przyjmowania komunii w postawie klęczącej³⁷, pomimo, że dzieli czasem wyraźnie przestrzeń świątyni na część dla świeckich i duchownych, jest wyjątkowo przydatna i stanowi niejednokrotnie całościowe zabytkowe wyposażenie wnętrza kościelnego³⁸.

Wokół centralnego punktu świątyni, jakim jest ołtarz i tabernakulum, WMR podkreśla usytuowanie *sedilii*, czyli siedzeń dla kapłana i ministrantów, co określa się mianem miejsca przewodniczenia. Choć wskazania liturgiczne wprost odrzucają jego podobieństwo do tronu, to jednak ma ono uwydatniać funkcję przewodniczącego zgromadzenia i kierującego modlitwą³⁹. Tutaj również rola sztuki jest niezastąpiona, gdyż ma ona usłużyć w taki sposób, aby znaleźć stosowne rozwiązania, godząc ze sobą te zalecenia. Biorąc pod uwagę wskazówki zawarte w cytowanej *Instrukcji o Kulcie Tajemnicy Eucharystii*, należy mieć w poszanowaniu dawne *sedilia*, nawet jeżeli kojarzą się z siedzeniem tronowym⁴⁰.

Sobór Watykański II na nowo uwydatnił powagę sakramentów świętych, w których widzialną stroną stanowi ryt sakramentalny⁴¹. W wyraźny sposób idzie temu z pomocą sztuka kościelna, umożliwiając godną ich realizację. Wprowadzenie ogólne do obrzędów chrztu dzieci mówi o chrzcielnicy, w której do chrztu udzielanego w prezbiterium, według potrzeby, przygotowuje się wodę w specjalnym naczyniu. Dokument nakazuje wręcz jej czystość i piękno, jakie potrafi zapewnić forma odpowiednia do funkcji, z wyraźnymi elementami

nymi w Katedrze wrocławskiej, w której do dnia dzisiejszego nie tylko przy większych uroczystościach, ale i każdej niedzieli głosi się słowo Boże z zabytkowej ambony.

³⁷ W *Instrukcji o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej* podkreśla się postawę klęczącą podczas przyjmowania Komunii św. gdyż taki sposób wedle tego dokumentu wyraża szczególne uwielbienie i cześć dla Najświętszego Sakramentu. Zob. *Instrukcja o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*. s. 150-152.

³⁸ por. GRABSKA. *Sztuka sakralna*. s. 109; KL 55-56.

³⁹ WMR rozdz. V art. 271.

⁴⁰ Zob. *Instrukcja Kongregacji Obrzędów*. s. 148-149.

⁴¹ Zob. KL 59-82.

plastycznymi, rzeźbiarskimi i kolorystycznymi⁴². Skoro zatem całe życie sakramentalne dokonuje się przy ołtarzu, jest rzeczą oczywistą przywrócenie chrzcielnicy do prezbiterium, chyba że stosowne będzie wykorzystanie ku temu specjalnej kaplicy – *baptysterium*. To zaś w sposób wyjątkowy podkreśli rangę tego sakramentu⁴³.

W odnowionym rycie sakramentu pokuty nadal pozostało ważne miejsce dla sprawowania spowiedzi. W architekturze świątynnej zadomowione są konfesjonały. Są one sprzętami zdecydowanie użytkowymi. Mogą być dziełami sztuki, jakie są znane z różnych epok, a zasługują dziś na takie miano dzięki skonstruowaniu ich w taki sposób, by dobrze służyły spowiednikowi i penitentom. Wykonanie bezbłędnych od strony praktyczności konfesjonałów oraz uwzględnienie ich elementów estetycznych czy artystycznych, zharmonizowanych z wnętrzem świątyni, zdecydować powinno o zaliczeniu takich dzieł do sztuki sakralnej, która w tym wypadku niewątpliwie przyjść może im z pomocą⁴⁴.

Ks. J. Dębski poruszając od strony praktycznej pozycję konfesjonału, zalicza go do tzw. sprzętów użytkowych, podobnie jak ławki i klęczniki, które równocześnie mogą być dziełami sztuki. WMR podkreśla ich rolę miejsca przeznaczonego dla wiernych. Dokument ten bardzo wyraźnie uwypatnia ich funkcjonalność dla właściwej postawy, odpowiadającej poszczególnym częściom liturgii i swobodnemu przystępowaniu do Komunii św.⁴⁵

Bardzo ważnym elementem liturgii, a więc i architektury świątyni jest nadal chór, jako wyodrębniona przestrzeń towarzyszenia śpiewowi ludu przez instrument i zespół śpiewający. Miejsce to winno równocześnie umożliwić pełne uczestnictwo we Mszy św. każdemu chórzyście. WMR mówi o miejscu zespołu śpiewaczego i organów lub innych instrumentów, zaś KL podkreśla rangę organów, czyli tradycyjnego instrumentu muzycznego, którego brzmienie ceremoniom kościelnym dodaje majestatu, a umysły wiernych podnosi do Boga i spraw niebieskich⁴⁶.

⁴² Por. *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1992 s. 15; CYNKA. *Przepisy Kościoła*. s. 295.

⁴³ Zob. GRABSKA. *Sztuka sakralna*. s. 109.

⁴⁴ Zob. J. DĘBSKI. *O konfesjonale inaczej*. „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 39:1986 nr 6-12 s. 265.

⁴⁵ Por. *Tamże*. s. 265; WMR rozdz. V art. 273.

⁴⁶ Por. WMR rozdz. V art. 274-275; KL 120.

Wreszcie, sama architektura świątyni współtworzy nastrój spotkania ludzi z Bogiem. Sprzyja temu w szczególności gra światła, dzięki witrażom przeobrażona, a także stosownym i właściwie umieszczonym w kościele rzeźbom i malarstwu, tak ściennemu, jak i ołtarzowemu. Styl pozostałych elementów wyposażenia nie jest bynajmniej obojętny dla wytworzenia właściwego klimatu wnętrza świątynnego. Warto przyjąć za S. Grabską także i to, że ciepło kultu Świętych, symboliki scen i znaków nasuwają stosowne refleksje modlitewne. Wszystko egzystuje więc w tym samym rytmie, którym żyje modląca się wspólnota wiernych⁴⁷.

Nie ulega wątpliwości, że to sztuka kościelna stanowi dorobek duchowy, intelektualny i materialny stworzony wysiłkiem jednostek oraz zbiorowości ludzkich, zachowany i utwalony, a zatem znajdujący swoje miejsce w pojęciu kultury⁴⁸. Prof. J. Pruszyński wyodrębniając z niej kulturę religijną, uwzględnia jeszcze i to, że ta właśnie wynika z faktu, iż niezależnie od wymiaru transcendentnego ogromną rolę odegrała w niej religia, gdyż była źródłem systemu zasad moralnych i wartości etycznych oraz wywarła przemożny wpływ na kierunek rozwoju cywilizacji. Dodaje także, że z kultury religijnej wyprowadzono obyczajowość i system prawny, znaczną część instytucji ustrojowych i form gospodarki, zaś dla zdefiniowania wszystkich obiektów materialnych znaczących dla kultury, w tym kultury religijnej, przysługuje określenie ich mianem dóbr kultury⁴⁹.

⁴⁷ GRABSKA. *Sztuka sakralna*. s. 111.

⁴⁸ B. OSMAŃSKA. „Bądźcie świadkami”. *Kultura Chrześcijańska w nauczaniu Jana Pawła II*. „Ateneum kapłańskie” 94:2002 z. 1 s. 6-22, powołuje się na definicję kultury Papieża Jana Pawła II, za którym przyjmuje, że kulturą jest wszystko, co przyczynia się do rozwoju i postępu człowieka, poprzez co człowiek daje świadectwo swojego człowieczeństwa i wewnętrznego życia duchowego, oraz urzeczywistnia siebie, a zewnętrzną rzeczywistość czyni bardziej ludzką. *Tamże*. s. 7.

⁴⁹ Por. J. PRUSZYŃSKI. *Dziedzictwo Kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*. T. I. Kraków 2001 s. 61-62 i 66. *Ustawa o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 r.*, Dz. U. z dnia 21 lutego 1962 r. nr 10, poz. 48. Według Pruszyńskiego, ustawa ta jakkolwiek krytycznie oceniana, ciągle jednak nowelizowana jest fundamentem strzegącym w naszym kraju tego, co określane jest dobrem kultury. PRUSZYŃSKI. *Dziedzictwo kultury*. s. 292-306. Rozbudowaną definicję dóbr kultury, podaje prof. B. Rouba, omawiając zasady postępowania etycznego w ochronie dóbr kultury. Według autorki są to wszystkie materialne i niematerialne wytwory lub ślady działalności człowieka będące źródłem przeżyć estetycznych oraz informacji o historii i rozwoju ludzkości. Twierdzi, że w szerokim pojęciu dobra kultury mieszczą się wszelkie zabytki, dzieła sztuki (dawnej, ale i współczesnej), wytwory rzemiosła artystycznego, przedmioty

SERVILE ROLE OF THE SACRED ART

S u m m a r y

Sacred art is spiritual, intellectual and material achievements created by effort of individuals and communities, retained, preserved and therefore finding its place in a concept of culture. The sacred art is a special form of religious art. The Second Vatican Council emphasized menial role of the sacred art, which as a matter of fact is a result of imitation of infinite God's beauty in human works.

Thum. Jaroslaw Sempryk

związane z codzienną działalnością człowieka, parki krajobrazowe, stanowiska archeologiczne, także tradycje, obrzędy, obyczaje itp. zasługujące na zachowanie ze względu na ich znaczenie artystyczne, dokumentalne, naukowe, emocjonalne, kultowe, komemoratywne, upamiętniające martyrologię, ważne wydarzenia historyczne itp. Autorka dodaje również, że dobra kultury są dokumentami, a najcenniejszą wartością dokumentów jest ich autentyczność. Zob. B. ROUBA. *Zasady postępowania etycznego w ochronie dóbr kultury*. „Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki” 2000 nr 2 s. 83.